

აფხაზთა მუჰაჯირობა და
ზღვით მგზავრობის ნარატივები
გაპირ ისტორიებსა და მხატვრულ ლიტერატურაში

**Abkhaz Migration and
Sea Travel Stories
in the Oral History and Fiction**

მალხაზ ჩოხარაძე

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ბათუმი

მარიამ ჩოხარაძე

შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ბათუმი

Malkhaz Chokharadze

Shota Rustaveli State University
Georgia, Batumi

Mariam Chokharadze

Shota Rustaveli State University
Georgia, Batumi

ABSTRACT

Together with the scientific literature and fictional texts of Georgian and Abkhazian writers, this work primarily relies on oral histories gathered from descendants of Abkhaz emigrants (muhajir) during field expeditions conducted from 2014 to 2022. As a result, it offers novel insights into both the general phenomenon of Abkhaz emigration and the specific experiences of Abkhazians residing in Adjara from the perspective of studying Abkhazian relations. Abkhaz migration was intertwined with the ongoing processes in the Caucasus region and the Russian-Ottoman wars, which inflicted significant pain on Abkhazia. The history of mass migrations can be traced back to the mid-19th century, featuring several major waves in the 1860s, 1870s, and 1880s, with isolated cases of emigration documented until the 1920s and 1930s. Emigrant Abkhazians settled both within the Ottoman Empire and near their homeland. Before the Russo-Ottoman War of 1877-78, Adjara was part of the Ottoman Empire, and a portion of Abkhazian refugees settled there, driven by hopes

of eventual return and the resemblance of natural conditions. This paper examines narratives related to the jour-neys undertaken by emigrants, whether by sea or land, utilizing various modes of transportation such as ships, boats, carts, horses, or on foot. The central focus of the research revolves around the challenges associated with sea travel, which is extensively depicted in press materials, oral histories from descendants of emigrants (including Abkhazians living in Adjara), and in artistic works, such as Bagrat Shinkuba's „The Last Ubikh“, Ilhan Akin's „Silent Cry“, Anzor Kudba's „The Road“, and others discussed within the paper. The relevance of this topic stems from the significant interest in emigration as a mass population movement not only in the Caucasus but also beyond, as well as the importance of studying the history and cultural heritage of emigrant descendants, particularly Abkhazians residing in Adjara, within the complex context of contemporary Georgian-Abkhazian relations. The objective of this paper is to explore the oral histories of Abkhaz emigrant descendants, including those living in Adjara, alongside artistic texts, sources, and relevant scientific literature specifically about Abkhazian emigration, particularly concerning sea travel. The findings of this research lead to the conclusion that the sea route left a lasting, more poignant imprint on collective memory. It is worth noting that the tragic layer of oral histories predominantly centers on the experiences of exiles within the depths of the Ottoman Empire. While the challenges of migration were not unfamiliar to families settled in Batumi, the accounts of those who ventured further away often contain indescribable pains... pains that have become indelibly etched in the memory and soul of Abkhazians.

საკვანძო სიტყვები: აფხაზთა მუჰაჯირობა, ზეპირი ისტორიები მუჰაჯირობის შესახებ, მუჰაჯირობის თემა მხატვრულ ლიტერატურაში.

Keywords: Abkhaz emigration, verbal histories of emigration, theme of emigration in fiction.

მუჰაჯირობა მე-19 საუკუნის საქართველოს ისტორიის ტრაგიკული ნაწილია. კავკასიელთა, მათ შორის ქართველებისა და აფხაზების, მასობრივი მიგრაცია იყო შედეგი ძირითადად რუსეთ-ოსმალეთის ომებისა, რუსეთის კოლონიალური პოლიტიკისა, რომელიც მიზნად ისახავდა ადგილობრივი მოსახლეობის შეურიგებელი ნაწილის აყრა-გადასახლებას და, საბოლოოდ, დაპყრობილი ტერიტორიების შერწყმას იმპერიასთან (ხორავა 2004: 5). არანაკლები იყო ძალისხმევა ოსმალეთისა, რომელიც მუჰაჯირებს თავისი ინტერესებისთვის იყენებდა.

აფხაზთა მუჰაჯირობა მე-19 საუკუნის შუა ხანებიდან იწყება და რამდენიმე მასშტაბურ ტალღას მოიცავს. მასობრივი გადასახლებები იყო 1859-64 წლებში. პირველმა ტალღამ ძირითადად ჩრდილო კავკასიას გადაუარა. უშუალოდ აფხაზეთის ტერიტორიას უფრო არსებითად და

ფართოდ შეეხო კავკასიელთა მუჰაჯირობის მეორე დიდი ტალღა 1866-67 წლებში. კიდევ უფრო მასშტაბური იყო აფხაზთათვის რუსეთ-ოსმალეთის 1877-78 წლების ომის შემდგომი მუჰაჯირობის ტალღა (აჩუგბა 1988: 12; ხორავა 2004: 7). აფხაზ მუჰაჯირთა არაერთი ოჯახი დასახლდა აჭარაში, რომელიც მაშინ ოსმალეთის შემადგენლობაში იყო. 1877-78 წლების შემდგომ მათი გარკვეული ნაწილი კიდევ ერთხელ აიყარა, შეუერთდა ახალი მუჰაჯირობის ტალღას და აჭარლებთან, შავშებსა თუ კლარჯებთან, ერთი მხრივ და მეორე მხრივ, აფხაზეთიდან დაძრულ თანატომელებთან ერთად თურქეთის შიდა პროვინციებში გადასახლდა. არაერთი ოჯახი აფხაზეთის აჭარაშივე დარჩა; კიდევ ერთი (თუმცა ნაკლებად ინტენსიური) გადაჯგუფება მოხდა მე-20 საუკუნის ათიან წლებში, პირველი მსოფლიო ომის დროს. ცალკეულ შემთხვევებს ადგილი ჰქონდა საბჭოთა ხელისუფლების პირველ ათწლეულებსა და, შესაძლოა, მეორე მსოფლიო ომის პერიოდშიც.

მუჰაჯირობა, განსაკუთრებით 70-იანი და შემდგომი წლების სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ცხოვრების ეს ტრაგიკული ფურცლები, ფართოდაა წარმოდგენილი თანადროულ პრესასა და მოგზაურთა ჩანაწერებში, ასევე, მხატვრულ ლიტერატურაში. ბუნებრივია, აფხაზთა მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული მრავალი დეტალი ხალხის მეხსიერებამ შემოინახა. უნდა ითქვას, რომ ბევრი რამ დღემდე ცხოვლად და ხშირად ხატოვანი ინტერპრეტაციებით არის შემონახული. შესაბამისად, ხალხურ ნარატივებზე დაკვირვება უაღრესად საინტერესო სურათებს აცოცხლებს ხოლმე.

მუჰაჯირობასთან დაკავშირებული ნარატივების ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული თემაა მიგრანტთა მგზავრობის პრობლემები. მუჰაჯირები მიემგზავრობდნენ საზღვაო, ან სახმელეთო გზით: გემებით, ნავებით, ურმებით, ცხენებით, ფეხით... როგორც ჩანს, საზღვაო გზამ უფრო მტკივნეული კვალი დააჩნია თაობათა მეხსიერებას. ეს კვალი მკაფიოდ ჩანს პრესის მასალებშიც, მხატვრულ ტექსტებშიც და, ასევე, რასაკვირველია, მუჰაჯირთა შთამომავლების, მათ შორის, აჭარაში მცხოვრებ აფხაზთა ნარატივებშიც.

თანამედროვეთა ზეპირი ისტორიები ზოგჯერ თაობათა მეხსიერებაში გამოტარებული ნარატივებია, ზოგჯერ კი საისტორიო ან სულაც მხატვრული ლიტერატურისა თუ XIX საუკუნის ავტორთა ჩანაწერების გამოძახილი. თ. აჩუგბა, მაგალითად, იმოწმებს რა XIX საუკუნის 70-იანი წლების პრესის მასალებს, აღნიშნავს: „გარდა იმისა, რომ შიმშილი და ეპიდემია მუსრს ავლებდა სამშობლოდან მოწყვეტილ ტყვეებს, ოსმალს ჯარისკაცები არ ერიდებოდნენ გემების გათავისუფლებას „უსარგებლო ტვირთისაგან“... თურქებს გემებით მიჰყავდათ მოხუცებიც, ახალგაზრდებიც, ბავშვებიც, მაგრამ როგორც კი გემი ზღვის სიღრმეში გაუჩინარდებოდა, იწყებოდა აფხაზი ტყვეების დახარისხება, ყველა მოხუც მამაკაცს, რომლებსაც იარაღის ტარება არ შეეძლო, მოხუც ქალებს... ასევე მცირეწლოვან ბავშვებს,

რომლებსაც დედის მზრუნველობა ესაჭიროებოდათ, გემებიდან ზღვაში ჰყრიდნენ. დიდძალი ხალხი იხოცებოდა როგორც გემით გადაყვანისას, ისე ფეხით მგზავრობის დროს“ (აჩუგბა 1988: 17)...

ამავე განწყობისაა ზაქარია ჭიჭინაძის ჩანაწერიც: „ამ გადასახლებით დაილუპა აფხაზეთი, ამით მიწაზედ გასწორდნენ იგინი, ამით გათახსირდნენ იგინი. რამდენს ამის გამო სული ამოუვიდა უღვთოდ, რამდენი კაცი და ქალი დაიხრჩო ზღვაში და მდინარეებში, რამდენი გაწყდა მოგზაურობისაგან, რამდენი რა სხვა უბედურება გამოსცადას ამ გადასახლების დროს, ამას კაცი ვერ მოსთვლის“ (ჭიჭინაძე 2012: 146).

ზეპირი ისტორიების ტრაგიკული შრე უფრო ოსმალეთის სიღრმეში გადასახლებულთა მგზავრობას ეხება. მართალია, მიგრაციის სირთულეები ბათუმში დასახლებული ოჯახებისთვისაც არ იყო უცხო, მაგრამ შორს წასულთა თავგადასავალი ზოგჯერ ენით აუწერელი ტკივილებითაა სავსე, რაც ჩვენი ერთ-ერთი რესპონდენტის ჩანაწერში ტრაგიკული ექსპრესიით აისახა: „გემზე დაიწყეს ლტოლვილთა დახარისხება. მოხუცები, ავადმყოფები და ბავშვები, შიმშილისგან ქანცგამოცლილები, სასიკვდილოდ გაწირეს... მგზავრებს თურქეთის ნაპირებისკენ მიაქანებდნენ, ისევე, როგორც ერთ დროს ამერიკის გზაზე აფრიკელ მონებს უსწორდებოდნენ გემზე...“

ქალები, რომლებსაც ცოტა ხნის წინ ხელებიდან მიცვალეული ბავშვები გამოჰგლიჯეს და უმოწყალოდ ზღვაში თევზებს გადაუყარეს, მოსთქვამდნენ... ზღვაში გადავარდნას ლამობდნენ“ (აფხაზები... 2018: 197)...

როგორც აღვნიშნეთ, აფხაზეთიდან ბათუმამდე მგზავრობის ერთ-ერთი საშუალება იყო ნაგები. მათ შორის, მეთევზეთა ჩვეულებრივი ნაგები, რომლებიც სულაც არ იყო გათვალისწინებული შორ მანძილზე მგზავრობისთვის. ნაგებს უმეტესწილად ქირობდნენ. მუჰაჯირობის ეპოქაში ზღვისპირას უამრავი მიგრანტი იყრიდა თავს: მთიელები, კავკასიის შორეული ხეობებიდან, თუ ბარის მოსახლეობა. დიდი უმრავლესობისთვის, რომლებიც სულაც არ გეგმავდნენ აქ დარჩენას და ოსმალეთის შიდა პროვინციებისკენ ეშურებოდნენ, ეს სანავსადგურო ქალაქი ერთგვარ გამანაწილებელ პუნქტსაც წარმოადგენდა. ნავის მფლობელებს შემოსავლის ახალი წყარო გაუჩნდათ და, ამასთან, ყველა მათგანი როდი გამოირჩეოდა კეთილსინდისიერებით. მგზავრთა უმრავლესობა გამოცდილ მენავეთა ძალისხმევით მშვიდობიანად აღწევდა ბათუმამდე, თუმცა აფხაზები დღემდე ყვებიან, ერთი მხრივ, უბედური შემთხვევების (განსაკუთრებით, უამინდობისას), მეორე მხრივ, მენავეთა მიერ ანგარების გამო განწირული მგზავრების შესახებ...

მუჰაჯირები საფრთხისგან არც გემით მგზავრობისას იყვნენ დაზღვეული. ზღვას უჩვევი მგზავრების განცდებსა და ზღვის ავადმყოფობაზე რომ არაფერი ვთქვათ, სამგზავრო გემები თითქმის ყოველთვის მეტის მეტად გადატვირთული იყო ხოლმე, რაც,

განსაკუთრებით უამინდობისას, ეჭვქვეშ აყენებდა უსაფრთხოდ ცურვის შესაძლებლობას და, ამასთან, ხშირად სხვადასხვა ინფექციური დაავადება ვრცელდებოდა. ზოგჯერ დაავადებული მგზავრებით სავსე გემის მიღებაზე ნავსადგურები უარს ამბობდნენ და ბედის ანაბარა მიტოვებული მუჰაჯირები ჯოჯოხეთურ პირობებში იტანჯებოდნენ. დღემდე შემორჩენილია ამგვარ შემთხვევათა არაერთი ისტორია და კონკრეტულ შემთხვევათა მრავალი ვარიანტი. მაგალითად, ბათუმელ აფხაზთა მეხსიერება ინახავს მუჰაჯირთა ოჯახებით გადავსებული პატარა თურქული გემის ამბავს, რომელსაც შტორმი წამოეწია. გემმა ჯერ ფოთში სცადა ნავსადგურთან მიახლოება, მაგრამ სანაპირო დაცვამ ცეცხლი გაუხსნა. საბედნიეროდ, ღამე ქარი ჩადგა და მიგრანტებმა ბათუმამდე მოაღწიეს, მაგრამ არც აქ შეუშვეს ნავსადგურში. გემი იმდენად დაზიანებული იყო, გზას ვეღარ გააგრძელებდა (სხვა ვერსიით გემმა თურქეთის სიდრემისკენ გააგრძელა გზა და რაკილა იქაც არ მიიღეს, უკან დაბრუნდა...). მგზავრები ღამით გადასხეს ნაპირზე სადღაც გონიოს ახლო-მახლო და ბედის ანაბარა მიატოვეს. აფხაზები მხოლოდ ადგილობრივთა დახმარებით გადაურჩნენ შიმშილს და სხვა უბედურებებს. აქვე შევნიშნავთ, რომ აჭარის მოსახლეობის თანადგომის მოტივი საზოგადოდ არის დამახასიათებელი აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლების ზეპირი ისტორიებისთვის (აფხაზები... 2018: 200).

სწორედ ტრაგიკული რეალობით ნასაზრდოები ზეპირი თუ წერილობითი ისტორიების გამოძახილია არაერთი მხატვრული ტექსტი და მათ შორის ბაგრატ შინქუბას რომანის („უკანასკნელი უბიხი“) ერთ-ერთი საზღვაო ეპიზოდიც:

„ქარი ისე როდი ქრის, როგორც შენ გინდა. აფრიანი გემებითაც მოემგზავრებოდნენ უბიხეები აქეთკენ. ერთი ასეთი გემი ქარიშხალმა შორს გაიტაცა, დასავლეთისკენ. დიდხანს იყო გემი ზღვაში; წყლის მარაგი გამოეღიათ, სიბინძურეც დაგროვდა ზედ და მუცლის ტიფმაც იფეთქა. სიკვდილი ცელავდა ხალხს. როცა გემი სამსუნის ნავსადგურს მიუახლოვდა, ერთი მუჭა ცოცხალი ადამიანებიღა იყო ზედ. ნაპირზე ჩამოსვლის ნება არავის მისცეს, იმის შიშით, რომ სენმა ქალაქში არ შეაღწიოსო, გემმა ღუზა ჩაუშვა. საწყალი მუჰაჯირები! ნაპირზე ჩოხიანი ხალხი რომ დაინახეს, საშველად უხმობდნენ. რა უნდა გვექნა? მივცურდებოდით გემით და ჩამოშვებულ თოკებზე წყლიან სურებს მივაბამდით, ეს იყო და ეს. სანაპირო დაცვა ამისთვის გვაგინებდა, ტყვიის დაშენით გვემუქრებოდა (შინქუბა 2017: 84).

„უხმო ქვითინი“ 2014 წელს დაიბეჭდა სტამბულში და იგი ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლის, დუზჯელი ილჰან აქინის ერთ-ერთი ბოლოდროინდელი ნაწარმოებია. რომანის თემა არის ქართველთა მუჰაჯირობა და ჩვენებურთა ცხოვრება თურქეთში. დუზჯეს პროვინციაში მუჰაჯირთა შთამომავლების მრავალი დასახლებაა. ავტორიც ამ წრეშია გაზრდილი და შესაბამისად, თხზულების ფაქტოლოგიური ფონის საფუძველი არა მხოლოდ საისტორიო ლიტერატურაა, არამედ,

უპირველესად, თავად მწერლის მიერ გაგონილი, ნანახ-ნაგრძნობი და განცდილი.

თბუხლება მგზავრობის აღწერით იწყება. ძველისძველი, დახავსებული გემი რის ვაივაგლახით უმკლავდება შავი ზღვის ბობოქარ ტალღებს. ქარიშხალს თავიდანვე მოჰყვა მსხვერპლი. თითქოს უმნიშვნელო კომპოზიციური დეტალია, მაგრამ ავტორი ახერხებს თავიდანვე მთელი სიმძაფრით დახატოს მდგომარეობის ტრაგიზმი და მუჰაჯირთა უიმედო მდგომარეობა, გაურკვეველი მომავალი. „განადგურება გარდაუვალი იყო შავ ზღვაში... ვინ იცის, იქნებ შავი ზღვა ნიშნავდა განადგურებას?“ (Akin 2014: 92¹) – წერს ავტორი. გემი გადატვირთულია. იგი ბათუმიდან გირესუნისკენ მიცურავს, მაგრამ ყველას ეპარება ეჭვი, რომ დანიშნულების პუნქტამდე ჩააღწევს. მუჰაჯირთა უმრავლესობას ენატრება ლუკმაპური და სათანადო ტანსაცმელიც კი. გემბანზე თუ ტრიუმფში უსისტემოდ მიმოფანტული ოჯახები, მართალია, ერთმანეთის თანადგომის ძალასაც პოულობენ, მაგრამ მათი შესაძლებლობები უკიდურესად არის შეზღუდული. „უკუნეთ სიბნელებში არაფერი არ მოჩანდა, მხოლოდ იმას გრძნობდნენ რომ გემი სადაცაა უნდა დანაწევრებულიყო, ტალღების მძვინვარე ხმები, ხალხის სიკვდილ-სიცოცხლის შეძახილები, ყურებს აყრუებდა თანდათანობით. შავი ზღვა გემიდან გათავისუფლებულ უხასიათო ცხენივით ჭიხვინებდა, ზემოდან რაც ჰქონდა, ცდილობდა, ქვემოთ ჩაეტანა, ქვეყნის დასასრულს აჩვენებდა გემზე მყოფებს“ (Akin 2014: 59).

მწერლის მიერ წარმოდგენილია უკიდურესი გასაჭირის სურათი. შიმშილისგან, წყურვილისა და უძილობისგან განადგურებულ ხალხს, ყვირილისა და მოთქმის ძალა აღარ ჰქონდა.

„მიგრაცია ასეთი რამ იყო...

სიცოცხლეს რაც შეიძლება მალე სიკვდილი ერჩინათ...

ან სიხარული, გარდაცვლილის გამო დამწუხრების და მოთქმის ადგილას ...

ან გარდაცვლილის ადგილას ყოფნა, რაც შეიძლება მალე სიკვდილის სურვილი...“ – წერს ავტორი (იქვე: 89).

როცა მოხუცი ქალი აუტანელი პირობებისა და ზამთრის სუსხის გამო გარდაიცვალა, გვამი წყალში გადააგდეს... სხვა შესაძლებლობა გემზე არ იყო. მწერალი ორიოდვე მხატვრული დეტალით წარმოაჩენს ცოცხლად დარჩენილ მგზავრთა სულის მოძრაობას: – „მოგზაურობის დასაწყისშივე მოხუცმა ქალმა ვეღარ გაუძლო და გარდაიცვალა, შესაძლოა, ყველაზე სწორი რამ გააკეთა... შეიძლება სწორედ ის იყო იღბლიანი – სიკვდილის შანსი გამოიყენა... ვინ იცის, იქნებ გემზე ყველაზე მეტად ამ გარდაცვლილს გაუმართლა“ (იქვე: 43) – ეს მხოლოდ საშინელი მგზავრობის გამოძახილი როდია. გაურკვეველი მომავლის შიშიცაა. ვინ იცის, რა ელით ახალ და უცხო გარემოში მუჰაჯირებს, ვინ იქნება მათი პატრონი, შეძლებენ კი

¹ ციტირებულია რომანის თურქული გამოცემიდან (თარგმანი მალვინა ფუტკარადისა); რომანის ქართული თარგმანი გამოქვეყნდა 2020 წელს (თარგმანი ნანა კაჭარავასი).

დამკვიდრებას და თავის გატანას? გადასახლება თამაში როდია... და თუ თამაშია, „ვაითუ ამ თამაშს სიკვდილი ჰქვია“ და სხვა გზაც აღარ რჩება – „სიკვდილი ან გადარჩენა“. გემზე (და მერეც, დიდი ხნის განმავლობაში) ისეთი ვითარება სუფევდა, სიკვდილსა და სიცოცხლეს შორის ზღვარი წაშლილიყო... გემზე სიკვდილიც სხვანაირი იყო და დაკრძალვაც... არც საფლავის გათხრა, არც ნიჩაბი და არც მიწა... შავი ზღვის გაყინული წყალი მხოლოდ... (Akin 2014: 62).

პირველი მსხვერპლი ზემოხსენებული მოხუცი ქალი იყო, მეორე – პატარა ბავშვი, რომლის ცხედარიც, დედის გააფთრებული წინააღმდეგობის მიუხედავად, „შავი ზღვის ყინულივით წყალს გააყოლეს“. რომანში მუჰაჯირობის ამ კონკრეტული ფრაგმენტის საბოლოო სურათიცაა წარმოდგენილი: ბათუმის პორტიდან სხვადასხვა ეროვნების დაახლოებით 800 მუჰაჯირით დაწყებული სიმწიფეებით სავსე მგზავრობა მე-7 დღის ბოლოს 70 მუჰაჯირის სიკვდილით დასრულდა (ჩოხარაძე... 2018: 124).

როგორც ვთქვით, ილჰან აქინი თანამედროვე ავტორია. მისი რომანი ძირითადად ქართველთა გადასახლებას ეხება და მუჰაჯირთა განცდილს და გაგონილს, თაობიდან თაობაზე გადაცემულ ისტორიათა მხატვრულ ინტერპრეტაციას გვთავაზობს. ცხადია, რომანი მხოლოდ ქართველთა უბედურებას როდი წარმოაჩენს. მგზავრობის სურათებთან ერთად რომანში მოცემულია მუჰაჯირთა ახალ მიწაზე დამკვიდრების და თაობათა ურთულესი ცხოვრების მხატვრული რეალობა.

და რაკილა ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების შემოქმედებას ვეხებით, ისიც ვთქვათ, რომ საზღვაო მოტივი და ხსენებული თემის ტრაგიკული შინაარსი გაიელვებს დუზუჯელი აბდულაჰ ჩელებიოღლუს საოცარი ემოციით აღბეჭდილ ლექსში:

„შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?

უმისამართო გემებში ჩასხდომაა,

წყალში ჩაძირვაა, დახრჩობაა მუჰაჯირობა“... (ფრაგმენტი მოტანილია ნანა კაჭარავას თარგმანიდან).

ზემოთ უკვე ვახსენეთ ბაგრატ შინქუბას რომანი, რომელიც სხვა ეპოქასა და სხვა იდეოლოგიურ გარემოში, სხვა ქვეყანაში – საბჭოთა კავშირში დაიწერა. „უკანასკნელი უბიხი“ მრავალპლანიანი რომანია, მაგრამ ჩვენ მხოლოდ გემით მგზავრობის ეპიზოდს შევეხებით კიდევ ერთხელ და ზაურყანის ნაამბობს გავიხსენებთ:

„...საძების პატარა სოფელი ჩვენსკვალს გამოჰყვა თეთრი იალქნიანი გემით. ამოვარდნილი ქარიშხალი პატარა გემს კაკლის ნაჭუჭივით ისროდა აქეთ-იქით. აზვირთებული ტალღები ხმელეთთან მიახლოების საშუალებას არ აძლევდნენ. წყურვილისგან გონდაკარგული ხალხი ზღვის წყალს დაეწაფა. პირველად ბავშვებს დაერია სიკვდილი. ისე იხოცებოდნენ, როგორც ფარვანები ავდრიან ღამეში. მეზღვაურები პირდაპირ ზღვაში ყრიდნენ პაწია გვამებს. გემზე ერთი ქვრივი ქალი იყო. დედამიწის ზურგზე არაფერი გააჩნდა ერთი პატარა ბიჭის გარდა. ამ საცოდავის ბიჭიც ავად

გახდა და მალე სულიც განუტევა. დედას კი ისევ გულში ჰყავდა ჩაკრული და უნანავებდა. მეზღვაურები რომ მიუახლოვდებოდნენ, იავნანას სიმღერას იწყებდა: „დაიძინე ჩემო ბიჭო, იავ ნანინაო“. დაშორდებოდნენ თუ არა მეზღვაურები, სიმღერა გოდებად იქცეოდა. ხალხმა ყველაფერი იცოდა, მაგრამ ხმას არ იღებდა. მესამე დღეს მეზღვაურებმა ცხედრის სუნი იყნოსეს, ხელიდან გამოგლიჯეს დედას მკვდარი ბავშვი და ზღვაში მოისროლეს. გონდაკარგული დედის შეჩერება ვერავინ მოასწრო და ის საცოდავიც ზღვაში გადაეშვა“ (შინქუბა 2017: 84-85).

მეხსიერების ტკივილიანი ნაჭდევია ისიც, რომ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლები დღემდე ერიდებიან თევზის ჭამას – იმხანად ხომ ბევრი იქცა თევზების ლუკმად შავ ზღვაში... ამ სულისშემძვრელ ამბავს ბათუმელ აფხაზთა 21-ე საუკუნის თაობაც ინახავს (აფხაზები... 2018: 135) და არა მხოლოდ ბათუმელ აფხაზთა: 2018 წელს ბსუ-ს ქართველოლოგიის ცენტრის ექსპედიციის წევრებს ქართველთა სოფელ კოზლოუქში (ქოჯაალის რაიონი, საქარას პროვინცია) გვიამბეს მახლობელი სოფლის – ჯაფერიეს შესახებ: იქ აფხაზები ცხოვრობენ და გემით მგზავრობის ეპიზოდები იმხელა ტკივილად მოჰყვებათ, თევზს დღემდე პირს არ აკარებენო... ჯაფერიეში მისვლა მაშინ ვერ მოვახერხეთ, თუმცა დავაზუსტეთ, რომ ამ სოფლის ძირითადი მოსახლეობა აფხაზებია. პირველი ოჯახები აქ მე-19 საუკუნის შუა ხანებში დასახლდნენ. 70-იანი წლების ბოლოს მუჰაჯირთა ახალი ტალღა გამოჩნდა. ეს ისტორია ჯაფერ აჩბას უკავშირდება, სწორედ მის პატივსაცემად დაერქვა სოფელს ჯაფერიე. აჩბების გარდა ჯაფერიელ აფხაზთა გვარებია აბულბა, აიოზბა, არგუნი და სხვ.

ეს სულისშემძვრელი სურათები ქართველთა, აფხაზთა, ჩერქეზთა და სხვა ხალხთა მუჰაჯირობის ისტორიის ნაწილია. დრომ ბევრი რამ წაშალა მეხსიერებიდან, თუმცა არა ყველაფერი და მუჰაჯირთა შთამომავლები დღემდე მიაგებენ პატივს დაღუპულთა ხსოვნას. აქ უნდა გავიხსენოთ ბათუმელი აფხაზის ანზორ კუდბას მოთხრობა „გზა“, რომელიც რეალობიდან ფაქიზად ამოკრეფილი მარცვლებისგან შედგება და აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლების, მათ შორის ბათუმელი აფხაზების, სულის მოძრაობის არაერთ შთამბეჭდავ დეტალს ეხება. მოთხრობაში კუდბათა მუჰაჯირობის ისტორიაცაა წარმოდგენილი: აფხაზეთიდან მიგრირებული სამი ძმიდან ორი აჭარაში დარჩა, ერთი, ქერიმი, თურქეთის სიღრმეში გაჰყვა მუჰაჯირთა ნაკადს და საქარას პროვინციის ერთ-ერთ სოფელში (ყარადერეში) დასახლდა. თხზულების ერთ ფრაგმენტში სწორედ ქერიმის შთამომავლები სტუმრობენ ბათუმს და მუჰაჯირობის დღესთან დაკავშირებულ ღონისძიებებს ესწრებიან. სწორედ ამ დღეს (მაისის მიწურულს) აფხაზები და ქართველები კატარღით გადიან ზღვაში და დაღუპულთა სულების მოსახსენებლად ყვავილების თაიგულს ჩაუშვებენ ზღვაში: „ასე მოვიხადეთ ჩვენ ჩვენი ვალი სვეგამწარებული ჩვენი წინაპრების წინაშე“, – წერს ავტორი (კუდბა 2015: 19).

ძნელი სათქმელია, პირველად ვინ და როდის ჩაუშვა ყვავილი ზღვაში დაღუპულ მუჰაჯირთა ხსოვნის პატივისცემის ნიშნად, მაგრამ აშკარაა, რომ ტრადიციად ქცეული ეს აქტი თაობათა ტკივილის გამოხატულებაა, იმ ტკივილისა, სამუდამო ნაჭდევად რომ შერჩა აფხაზთა მეხსიერებას და სულს...

დასკვნა:

მუჰაჯირთა მგზავრობასთან დაკავშირებული პრობლემები გადასახლებათა ისტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილია. კონკრეტული დეტალები ფართოდაა წარმოდგენილი თანადროულ პრესასა და მოგზაურთა ჩანაწერებში, ასევე, მხატვრულ ლიტერატურაში და მუჰაჯირთა შთამომავლების ნარატივებში. მუჰაჯირები სამშობლოდან შორს მიემგზავრებოდნენ საზღვაო ან სახმელეთო გზით. განსაკუთრებით მტკივნეული კვალი დააჩნია თაობათა მეხსიერებას საზღვაო გზამ. უპირატესად აქ იგულისხმება ის მიგრანტები, რომლებიც გემით მიემგზავრებოდნენ ოსმალეთის იმპერიის სიღრმეში. უფრო ახლოს, მაგალთად, ბათუმამდე მგზავრობისთვის აფხაზი მუჰაჯირები მეთევზეთა ჩვეულებრივ ნავებსაც იყენებდნენ. ამგვარი მოგზაურობა, უმეტეს შემთხვევაში, მშვიდობიანად მთავრდებოდა, თუმცა ბათუმელი აფხაზები დღემდე ჰყვებიან უბედური შემთხვევებისა თუ მძარცველ მენავეთა ამბებსაც. გემით მიმავალთა ჯოჯოხეთურ ისტორიებს ინახავს როგორც საქართველოში (აჭარაში), ასევე, განსაკუთრებით, თურქეთში მცხოვრებ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლების მეხსიერება, გარდა ამისა, ქართველ თუ აფხაზ მწერალთა მხატვრული ტექსტები. უამრავი ადამიანი შეეწირა უამინდობას, ეკიპაჟის უსულგულობას, სიხარბეს, სახელმწიფო მოხელეთა თვითნებობას, დაუდევრობას და ა.შ. მეხსიერების ამ ტრაგიკული შრის ანარეკლია თაობიდან თაობაზე გადასული ტრადიცია: აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლები 21-ე საუკუნეშიც ყოველწლიურად პატივს მიაგებენ ზღვაში დაღუპულთა ხსოვნას.

გამოყენებული ლიტერატურა

აფხაზები... 2018: აფხაზები აჭარაში, წარსული და თანამედროვეობა, მონოგრაფია, ავტორები: ჯემალ კარალიძე, მალხაზ ჩოხარაძე, რევაზ დიასამიძე, ნატალია ლაზბა, მარინე შალიკავა, რამაზ სურმანიძე, ქეთევან შოთაძე, მანანა თავდგირიძე, მარიამ ჩოხარაძე, თენგიზ თავდგირიძე. ბათუმი, 2018.

აჩუგბა 1988: აჩუგბა თ., აფხაზთა დასახლება აჭარაში. ბათუმი, 1988.

კუდბა 2015: კუდბა ა., დიდი წვიმის სიმფონია. ბათუმი, 2015.

შინქუბა 2017: შინქუბა ზ., უკანასკნელი უბიხი. თბილისი, 2017.

ჩოხარაძე... 2018: ჩოხარაძე მ., ფუტკარაძე მ., თურქულენოვანი მხატვრული ტექსტები ქართველთა მუჰაჯირობის შესახებ: ილჰან აქინის „უხმო ქვითინი“. ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრის კრებული, №12. ბათუმი, 2018.

ჭიჭინაძე 1912: ჭიჭინაძე ზ., ქართველ მაჰმადიანთა გადასახლება ოსმალეთში, მუჰაჯირი, ემიგრაცია. თბილისი, 1912.

ხორავა 2004: ხორავა ბ., აფხაზთა მუჰაჯირობა. თბილისი, 2004.

Akın 2014: Akın İ., Sessiz feryat (Gürcü Göçü). İstanbul, 2014.